

HET VOGELRICHTLIJNGEBIED UITERWAARDEN VAN DE NEDERRIJN

Erik van Winden

Het gebied omvat de noordelijke en zuidelijke uiterwaarden langs de Nederrijn, over een lengte van 29 km tussen Wijk bij Duurstede en Renkum. 44% van het oppervlak ligt in de provincie Utrecht, de rest in Gelderland. Belangrijke deelgebieden in Utrecht met veel watervogels zijn de Waarden van Gravenbol, de Amerongse Bovenpolder en de Blauwe Kamer. In het Gelderse deel liggen het Eiland van Maurik, de Maurikse en Eckse Waarden, De Ingense- en Tollewaard, alle in de westelijke helft. In het oosten liggen belangrijke gebieden als de Bovenste Polder onder Wageningen, De Noordberg bij Renkum, De Randwijkse Uiterwaarden en de Wolfswaard. De waterloop van de Nederrijn zelf, evenals enkele jachthavens en fabrieksterreinen zijn uitgesloten van het Vogelrichtlijngebied.

Het totale oppervlak bedraagt 3257 ha waarvan ongeveer 700 ha water en 180 ha moeras en (moeras)bos. De rest bestaat uit meer en minder intensief gebruikte weilanden en 140 ha (voornamelijk maïs)akkers. De voor de meeste vogels nadelige toename van het oppervlakte maïsakkers in de afgelopen jaren lijkt echter tot stilstand gekomen. In het Utrechtse gedeelte hebben recent ingrepen plaatsgevonden in de vorm van twee natuurontwikkelingsprojecten, de Blauwe Kamer en de Amerongse Bovenpolder. Dit valt onder het Plan Noordoever Nederrijn van het Utrechts Landschap, dat in meer van dergelijke ontwikkelingen voorziet.

Vogelrichtlijnsoorten

Voor pleisterende soorten is het gebied in 2000 aangewezen voor de kleine zwaan en kolgans, waarvan de maximale aantallen in de vijf seizoenen 1993/1994 - 1997/1998 gemiddeld boven de internationale 1% norm uitkwamen. Bij de broedvogels kwalificeerde het gebied voor de kwartelkoning. In deze periode was dit het op één na beste gebied in deze soort in Nederland (tabel 1, van Roomen et al. 2000, van Dijk et al. 2003). Naast de drie kwalificerende soorten staan er in tabel 1 ook 21 zogeheten begrenzingssoorten, dit zijn de vogelrichtlijnsoorten die niet kwalificeren, maar waar wel rekening mee wordt gehouden bij het vaststellen van de begrenzing van het gebied. Het is natuurlijk mogelijk dat een van deze soorten - smient en slobend zitten boven de 0,5% - in de toekomst wel de 1% drempel overschrijdt.

De kwalificerende soorten

Het belangrijkste gebiedsdeel voor de kleine zwaan ligt in het oosten in de Noordpolder van Wageningen en de Randwijkse uiterwaarden. In de periode 93-97 bedraagt het gemiddeld maximum 295 vogels, dit is 1,7% van de populatie van 17.000 vogels (figuur 1, kleine zwaan). In de periode 98-02 ligt het gemiddeld maximum op 127, hetgeen bij een populatie van 29.000 nog maar 0,4% is. Volgens de laatste criteria kwalificeert de kleine zwaan dus niet meer. Hier wreekt zich echter dat de bepaling van de populatiegroottes enkele jaren achterloopt.

Pleisteraars	Gem 93-97	1% norm	% 93-97	Gem 98-02	1% norm	% 98-02
Fuut	176	1.500	0,12	156	4.800	0,03
Aalscholver	359	2.000	0,18	308	3.100	0,10
Kleine zilverreiger	1			2		
Kleine zwaan	295	170	1,74	127	290	0,44
Toendrarietgans	250	3.000	0,08	188	6.000	0,03
Kolgans	9.111	6.000	1,52	11.808	10.000	1,18
Grauwe gans	447	2.000	0,22	1.926	4.000	0,48
Brandgans	217	1.800	0,12	236	3.600	0,07
Smient	7.535	12.500	0,60	7.298	15.000	0,49
Krakeend	111	300	0,37	134	600	0,22
Wintertaling	351	4.000	0,09	723	4.000	0,18
Pijlstaart	75	600	0,13	187	600	0,31
Slobeend	217	400	0,54	254	400	0,64
Tafeleend	582	3.500	0,17	609	3.500	0,17
Kuifeend	1.761	10.000	0,18	1.658	12.000	0,14
Nonnetje	43	250	0,17	27	400	0,07
Grote zaagbek	186	2.000	0,09	29	2.500	0,01
Visarend	2			1		
Meerkoet	7.572	15.000	0,50	4.377	17.500	0,25
Grutto	659	3.500	0,19	555	1.700	0,33
Wulp	408	3.500	0,12	419	4.200	0,10
Broedvogels	Gem 93-97			Gem 98-02		
Porseleinhoen	3			5		
Kwartelkoning	10			17		
IJsvogel	2			4		
Oeverzwaluw	259			82		

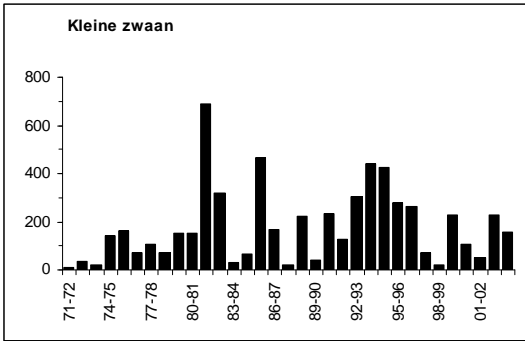
Tabel 1 Gemiddelde aantallen van enkele soorten in de periode 1993-1997 en 1998-2002.

Gem 93-97 = geteld aantal in 1993-1997

Gem 98-02 = geteld aantal in 1998-2002

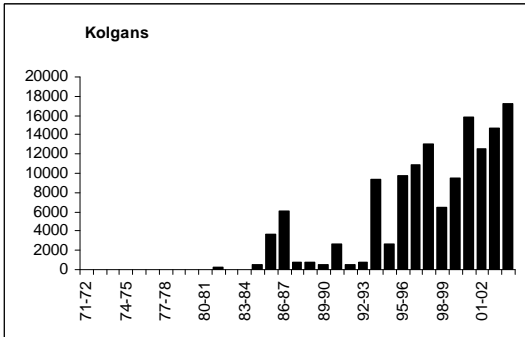
1% norm = aantal dat 1% van de Europese populatie van de betreffende soort presenteert

% 93-97 en % 98-02 = procentueel aandeel van de Europese populatie dat in het VR-gebied verbleef op basis van de getelde aantallen in de genoemde perioden

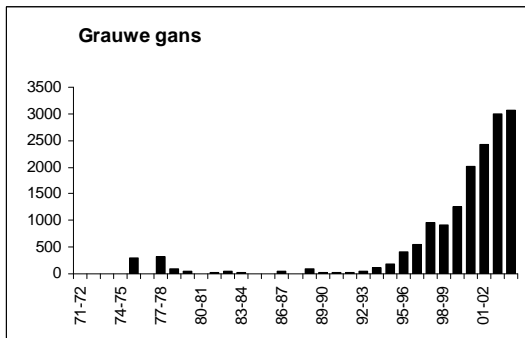

Figuur 1 Aantalsverloop van de kleine zwaan in 1971-2002

meer verruimd en is het aantal wandelaars in de uiterwaarden toegenomen? Overigens is niet alleen het Nederrijng gebied onaantrekkelijker geworden, ook langs de IJssel en de Maas zijn de aantallen sterk afgenomen, terwijl kleine zwanen langs de Waal al in de jaren 90 grotendeels verdwenen zijn.

Figuur 2 Aantalsverloop van de kolganzen in 1971-2002

Figuur 3 Aantalsverloop van de grauwe gans in 1971-2002

Eigenlijk past het aantal van 29.000 meer bij de 93-97 periode. Hierna is de populatie na jaren van slechte jongenproductie afgenomen, al zal het nieuwe gemiddelde daarmee nog niet boven de 1% uitkomen. De grote vraag is natuurlijk waarom dat aantal in het gebied zo sterk gedaald is. Helaas kan ik geen sluitende reden verzinnen. Misschien zijn de uiterwaarden droger geworden, wat

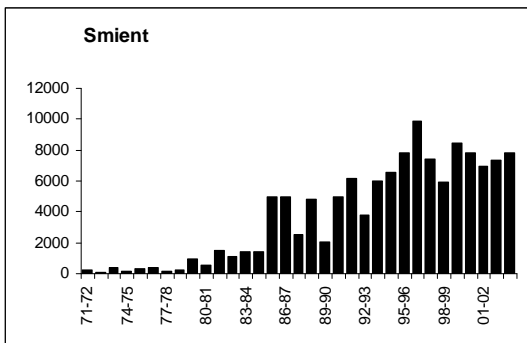
Kolganzen komen vrij gelijkmatig verdeeld over het gebied voor. Het zwaartepunt ligt in de westelijke helft, waar de grootste concentraties te vinden zijn in de Amerongse Bovenpolder, de Maurikse en Eckse Waarden en de Tollewaard. De kolganzenpopulatie is sinds de jaren 70 sterk toegenomen, de 1% norm veranderde in 5 jaar van 6.000 naar 10.000. De populatie binnen het Nederrijng gebied nam ook toe en komt met bijna 12.000 vogels ook recentelijk nog boven de 1% norm (figuur 2, kolganzen). Het is echter mogelijk dat de kolganzen concurrentie gaan krijgen van de grauwe gansen. De populatie daarvan is in 10 jaar tijd gestegen van enkele tientallen tot 3.000 vogels (figuur 3, grauwe gans).

De landelijke opleving van kwartelkoningen is gelukkig

niet aan het Nederrijng gebied voorbijgegaan. Het aantal roepende mannetjes steeg van bijna 10 naar 18 exemplaren (van Dijk et al, 2003). Dit is samen met de oostelijke Waal genoeg voor een gedeelde tweede plek binnen de vogelrichtlijng gebieden. Alleen de IJssel (49 territoria), en zeker het Oldambt in Groningen (110 territoria) scoren hoger, maar dit laatste gebied is geen vogelrichtlijng gebied.

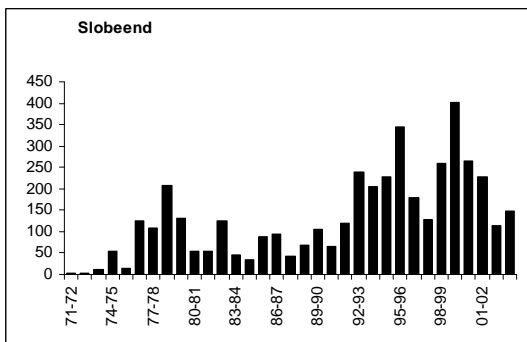
Andere belangrijke soorten

Het zwaartepunt in de verspreiding van de twee graseters smient en meerkoet ligt net als bij de kolgans in de westelijke helft van het gebied. Meer dan tweederde van de vogeldagen wordt hier doorgebracht, hoewel het oppervlak aan gras van vergelijkbare grootte is. Waarschijnlijk is er ook een voorkeur voor het grotere wateroppervlak. Opvallend is het verschil in de trends: kolgans nemen nog toe, smienten zijn na een flinke toename gestabiliseerd, en de meerkoet heeft waarschijnlijk een klap van de strenge winters 95/96 en 96/97 opgelopen (figuur 4, smient).

Figuur 4 Aantalsverloop van de smient in 1971-2002

zitten vaak wat grotere concentraties, en een mooie plasdras situatie in het voorjaar levert meestal ook hogere aantallen op. De stijging in de grafiek vanaf het seizoen 92/93 komt echter voor een groot deel op het conto van de Blauwe Kamer (figuur 5, slobbeend).

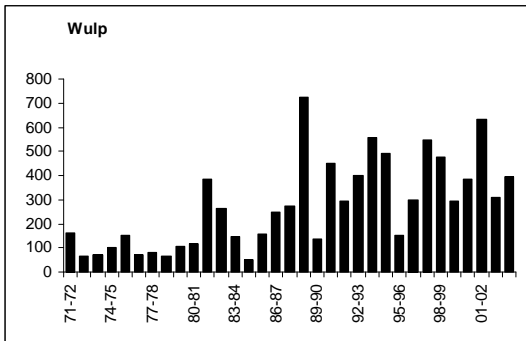
Figuur 5 Aantalsverloop van de slobbeend in 1971-2002

smient). Tijdens deze strenge winters lag het aantal meerkoeten weliswaar boven de 8.000 en verschafte het gebied extra opvang, maar in de jaren daarna bleef het aantal rond de 4.000 schommelen.

Slobbeenden zijn vrij gelijkmatig over het gebied verdeeld, omdat er overal wel kleine plassen of oude strangen zijn waar ze graag verblijven. Op de Randwijkse Uiterwaarden en bij Rijswijk zitten vaak wat grotere concentraties, en een mooie plasdras situatie in het voorjaar levert meestal ook hogere aantallen op. De stijging in de grafiek vanaf het seizoen 92/93 komt echter voor een groot deel op het conto van de Blauwe Kamer (figuur 5, slobbeend). Hier is in 1992 één van de eerste natuurontwikkelingsprojecten gestart, waarbij de zomerdijk en een deel van de uiterwaard zijn afgegraven. Hierdoor overstroomt de uiterwaard wat vaker, en is zichtbaar een ideale situatie voor slobbeenden gecreëerd. Opmerkelijk genoeg blijft het ook aantrekkelijk, want het gebeurt geregeld dat dergelijke pioniersituaties slechts van korte duur zijn.

De vraag is hoe het de Amerikaanse Bovenpolder zal ver-

gaan, waar in een paar jaar ook een aardig bolwerkje slobenden is ontstaan, en de variatie aan watervogels sterk is toegenomen. Waar we voorheen in een half-uurtje de oostelijke Bovenpolder als geteld konden beschouwen sta je nu al gauw meer dan een uur soorten te turven. Vermoedelijk zal toch ook hier weer een afname plaatsvinden, maar voorlopig vormt dit gebied het hoogtepunt in de maandelijkse watervogeltelling. Een belangrijke troef van de Bovenpolder zijn tegenwoordig de steltlopers die, behalve Kieviten en wulpen, een plas en grasgebied als de Nederrijn meestal links laten liggen. Helaas staat het water vaak net te hoog en zijn er te weinig eilandjes voor strandlopers en ruiters. Maar vooral langbenige soorten als kluut en grutto hebben geprofiteerd; de klutenkolonie was in 2004 al gegroeid tot meer dan 40 paar. In de laatste twee seizoenen kwam meer dan de helft van het seizoensmaximum (in maart) van de grutto uit de Bovenpolder. Eind jaren 70 zaten grutto's het liefst in de Maurikse en Eckse waarden en de Wageningse uiterwaard in 1986. Eind jaren 80 was de Blauwe Kamer in trek, maar stortte het aantal bij aanvang van de natuurbouw zelfs geheel in en weken ze uit naar de Tollewaard (tussen Kesteren en Ingen).

Figuur 6 Aantalverloop van de wulp in 1971-2002

van vergelijkbare gebieden in het oosten, maar daar zijn wulpen, tenminste in de laatste 30 jaar, erg schaars. Hoewel het aantal wulpen verviervoudigd is t.o.v. de aantallen in de jaren 70 (figuur 6, wulp), zal het nog wel even duren voor de 1% norm overschreden wordt, al zou ik zeggen dat er ruimte genoeg is.

De toekomst

De toe- en afnames die zelfs binnen een kort tijdsbestek kunnen optreden, geven aan dat er nog steeds veel dynamiek binnen het gebied bestaat. De natuurontwikkelingsprojecten zullen zeker bijdragen aan een toename van de soortendiversiteit. Maar mogelijk zorgt een daarmee gepaard gaande afname van het oppervlak grasland tot een afname van het aantal kolganzen, de enige op dit moment kwalificerende watervogelsoort. De toename van het aantal wandelaars in, al dan niet opgestelde, uiterwaarden zal de verstoring nog verder toenemen.

Door verruiging en extensivering van het gebied is er mogelijk meer ruimte voor die andere kwalificerende (broedvogel)soort, de kwartelkoning. Maar door de grote fluctuaties in de populatie van deze soort geeft dit zeker geen garantie voor

de toekomst. Sterker nog, in 2004 is er voor het Nederrijng gebied pas één melding van een territorium van de kwartelkoning bij SOVON binnengekomen! Hoewel het ontegenzeggelijk een belangrijk vogelgebied is, lijkt het dus moeilijk om aan de normen te blijven voldoen. Nog moeilijker is het daarom de vogels goed te beschermen, omdat de redenen voor een achteruitgang meestal niet erg duidelijk zijn. Het lijkt me echter onwaarschijnlijk dat een gebied waar ieder jaar minimaal 55.000 watervogels gebruik van maken het predikaat vogelrichtlijngebied zal verliezen.

Amerongse Bovenpolder - Herman van den Bijtel

Nog een woord van dank aan de tellers tussen Rhenen en Renkum, die gedeeltelijk onder de vlag van V.W.G. Wageningen ook al weer vele jaren hun deel van het gebied tellen.

Literatuur

van Roomen, M.W.J., A. Boele, M.J.T. van der Weide, E.A.J. van Winden & D. Zoetebier. Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-97. Actueel overzicht van Europese vogelwaarden in aangewezen en aan te wijzen speciale beschermingszones en andere belangrijke gebieden. SOVON-informatierapport 2000/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen, 2000.

van Dijk, A.J., F. Hustings, K. Koffijberg, M.J.T. van der Weide, D. Zoetebier & C. Plate. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2002. SOVON-monitoringrapport 2003/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen, 2003.